

Драган Николић

Парох, Црквеначки свештеник

ДВА ДРАГУЉА МОДЕРНЕ АРХИТЕКТУРЕ У РЕСАВИ

Апстракт: Овај рад указује на два, по питању архитектуре, веома значајна објекта, који представљају саставни део храма у Црквенцу. Пројектанти ових објеката били су познати српски архитекти Владимир Поповић и Момир Коруновић. Поред тога, указује се на значај ресавских цркава и манастира за развој духовног и црквеног живота у Србији, од Средњег века до данас.

Кључне речи: епархија, манастири, цркве, Ресава, Црквенац, архитектура, архитекти, изградња, Владимир Поповић, Момир Коруновић

Браничевска епархија може се сматрати за најстарије христијанизирано и црквено подручје код нас. У њој значајно место заузимају манастири који чине тзв. Ресавску свету Гору а обухватају поручје између слива две реке, Велике Мораве и Ресаве. Тој групи манастира припадају ман: Манасија, Томић, Јаковић, Радешин, Добреш, Златенац, Миљково, Девесиње, Ивковић. Већина ових манастира су данас обновљени и активни.

У средњем веку су у овим манастирима „у тишини радили књижевници ресавски“—како то и сведочи летопис Миљковог манастира. Већину њих подигао је деспот Стефан Лазаревић, поред већ надалеко познате и монументалне задужбине манастира Манасије, о којој се већ пуно зна и која овом приликом неће бити предмет нашег интересовања.

За подручје Шумадије и Поморавља типичне су овакве групације већег броја мањих цркава и манастира, својеврсних „српских Светих Гора“ који су слабо или потпуно непознати и углавном слабо истражени. Свим тим црквама заједничко је то да су и данас познати искључиво у локалним оквирима док су широј јавности па и научним

круговима мало познати и то најчешће по причи и чувењу.

„Српска Света Гора у Ресави“ такође је мало позната и углавном неистражена, мада лежи у непосредној близини неколико већих насеља, као и река Мораве и Ресаве, а и у близини је великих саобраћајница, као што је ауто пут и регионални пут Свилајнац–Деспотовац. Без лажне скромности може се рећи да су ове цркве и манастири данас бисери духовности у Ресави и епархији Браничевској

О Свилајнцу се готово све зна: он се налази 110 км од Београда јужно, само 7 км. од ауто пута и 45 км. од Пожаревца, административног седишта епархије Браничевске. Чим се изађе из града према Деспотовцу прво скретање десно води ка селу Црквенцу које је 3 км. удаљено од града. Село у себи крије две изузетно вредне и лепе грађевине, цркву и црквени конак, дела два наша највећа мајстора архитектуре између два светска рата.

ЗИДАЊЕ ЦРКВЕ У ЦРКВЕНЦУ

Премда је покушаја за обнову Браничевске епархије било још за времена књаза Милоша, тачније 1831. године, када је посвећен „епископ пожаревачки“, до њене обнове је дошло тек после II светског рата. Наиме, Свети архијерејски сабор је на седници одржаној 17/30. августа 1921. године донео одлуку да се обнови браничевска епархија са седиштем у Пожаревцу.¹ За епископа браничевског је 17/30. августа 1921. године изабран Митрофан, у миру Миливоје Рајић, који је

¹ Епископ Хризостом, Обновљена Епархија Браничевска 1921-1961., Гласник Службени лист СПЦ бр.9. (септембар) 1961.г.с.236.

хиротонисан 16/29.јануара 1922. године у београдској саборној цркви и устоличен у Пожаревцу 30.априла/13.маја 1922.године.²

У то време на целој територији епархије било је свега 56.храмова. Већ почетком 1924.године покренута је велика акција за подизање цркава у оним парохијама које су биле без храмова (ЦСБр. 316 од 17/30.јануара 1924.године). За осам година колико је епископ Митрофан био на челу епархије довршене су и освећене цркве у Миливи (1924), Костолцу (1925), Стрмостену (1925), Макцу (1927), Кобиљу (1927) и Црквенцу (1928) као и капела у Турији. Истовремено су започете и цркве у Бару, Брежану, Баричу, Великом Поповићу, Стењевцу, Великом Лаолу, Великом Поповцу, Рибару, Бабушници и Горњој Мутници. У време епископа Митрофана пада и подизање првих парохијских домова: Костолац, Кучево, Лучица, Баре и Жагубица.

Врло је важно напоменути и да је већ првих година епископовања владика Митрофан посаветовао свештенство да свесрдно прихвати богомољачки покрет (ЕБр. 519/24) па је тако ова епархија по броју богомољачких братстава била међу првима у земљи.³

У таквој средини и атмосфери, залагањем житеља Црквенца, њиховим прилозима у новцу, натури и радној снази, као и продајом сеоских утрина и шума подигнута је црква у Црквенцу. Велике заслуге за подизање цркве има Петар Поповић из Црквенца, унук попа Станише Алексића познатог јунака из Првог српског устанка, о коме ће нешто касније бити више речи у прилогу. Петар је поклонико плац величине 50 ари, са кућом (са 3 одељења) и шталом (са 3 одељења), на коме је сазида црква.⁴ Сахрањен је у порти, јужно од цркве.

Црква је зидана од 1925. до 1928. године а освећена је на дан храмовне славе-Успење Пресвете Богородице. Освећење цркве и антиминос извршио је епископ Митрофан први епископ обновљене Браничевске епархије.⁵ У темеље цркве је узидана следећа повеља:

П О В Е Љ А

У име Оца и Сина и светога Духа оснива се ова црква хиљаду деветстотина двадесет и петог лета од рођења Спаса нашег Исуса Христа, месеца априла, осми- двадесет и први дан у чест и славу Успенија пресвете Владичице наше Богородице и проснодјеве Марије; за славне владавине краља Александра I, сина блажене помени достојна Великога краља Ослободиоца Петра I од лозе Карађорђево; за светитељства Архиепископа пећска и митрополита београдско-карловачка Господина Димитрија патријарха обновљене патријаршије српске; епископа браничевска господина Митрофана; свештеника црквеначка јереја Богдана Ђуричића; ктитора Петра- поп Станишића и жене му Гмитре; претставника државне и општинске Власти и многобројна грађанства општине црквеначке и других.

Боже помилуј нас!

Свештеник
Богдан П. Ђуричић прота
Протомајстор

Претседник општине
Станоје С. Вујчић
Кметови

Арх. ВладМ (?) Поповић, ингМ. Константиновић Станимир Г. Симоновић
Деловођа општине црквеначке Димитрије М. М. (?)
Тома С. Вујчић

Као што се из повеље види, званични почетак градње цркве је био 8/21.априла 1925. године када је свечано убетонирана у темеље „Оснивачка повеља“ храма. Црква је коначно довршена 1928.године.⁶

До тада народ из Црквенца је све своје верске потребе обављао у црквама у Гложану и Свилајнцу.

² Исто

³ Исто с. 237.

⁴ Споменица Цркве Црквеначке, с 9.

⁵ Споменица Цркве Црквеначке, с 9.

⁶ Споменица Цркве Црквеначке, с 19.

На основу члана 267 Црквеног устава Св.Арх.Синод под Син. Бр. 8504 Зап 2423 од 29.10./11.11.1932.године у смислу предлога Епископа браничевског ЕБр1780/1932. одобрио је састав црквених општина и регулацију парохија у Епархији браничевској⁷. У Архијерејском намесништву ресавском овом регулацијом Црквенац је остао као посебна парохија, а то значи без Грабовца и Врлана који су до тада били у њеном саставу.⁸

АРХИТЕКТА ВЛАДИМИР ПОПОВИЋ

Сеоска црква посвећена Успењу Пресвете Богородице дело је једног од наших највећих архитеката између два светска рата, Владимира Поповића. Владимир Поповић, кога су звали Влајко, рођен је у суседном селу Гложану 20. јануара/1. фебруара 1876. године од оца Михајла и мајке Радојке. Отац Михајло Стојчевић је у то време био свештеник у Гложану.⁹ Владимир је испунио жељу свог прадеде, угледног свештеника да не буде поп.¹⁰ Ипак, са друге стране променио је презиме Стојчевић у Поповић.

Поповић је студирао на Архитектонском одсеку Техничког факултета у Београду од 1894. до 1899. године. Диплома му је издата 23. новембра 1901. године.¹¹ У напомени на дипломи саопштено је да је кандидат 1899. године обрадио цркве у византијском стилу и да је награђен другом наградом. Следеће године 1900. добио је прву награду за светосавски темат о гимнастичком дому у ренесансном стилу, а награђен је и 1901. године.¹² Већ као подархитект београдске општине, Поповић је у пролеће 1902. године, са одличним успехом, положио државни технички испит и стекао сва права за архитекту. Указом Краља Петра од 20. јуна 1904. унапређен је у подархитекту друге класе, а указом од 3. јуна 1906. у Министарству грађевина где је радио, додељено му је звање архитекте треће класе. У жељи да отвори пословне могућности и изван државне службе, марта 1914. добија уверење да му се признаје подобност за предузимача грађевина, на основу чега је могао учествовати у свим јавним лицитацијама. Марта 1925. Министарство грађевина Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца потврдило је Поповићу право на јавну праксу из архитектонске струке.¹³

Поповић је у августу 1936. године отворио у Београду биро за посредовање у купопродаји некретнина „Светехника“¹⁴

Из Балканских ратова и Првог светског рата Поповић је изашао као капетан прве класе и са високим одликовањима. После Другог светског рата узалудно је нудио своје искуство и знање. Референце о њему као стручном раднику и човеку могли су дати Кирило Савић, редовни професор Техничког факултета, и министар у влади ФНРЈ, др Веља Стојковић, познати привредни стручњак и писац, инж. Драг. Адамовић, редовни професор Техничког факултета, и др М. Влајинац, професор пољопривредног факултета у пензији. Међутим, 30. јула 1947. године Поповић је умро у Београду од последица излива крви у мозгу.¹⁵

Почетак градитељске каријере Владимира Поповића прати се кроз његов удео у судбини цркве Светог Ђорђа на Опленцу. На конкурс за цркву и маузолеј Карађорђевића добио је другу награду (прво награђени је био Никола Несторовић), али се краљ Петар одлучио да се на Опленцу изведе нацрт Владимира Поповића, чији му се план највише допао.¹⁶ У Тополи је 24. септ. 1907. одржана велика свечаност поводом полагања камена темељца, и узидана је повеља, коју су потписали краљ Петар, митрополит Дионисије, министри Никола Пашић и Андра Николић, и архитект

⁷ Браничевски весник сб.1/1933.г.с. 15-16.

⁸ Споменница Цркве Црквеначке, с.7.

⁹ Владимир је крштен 1./14. фебруара 1876. године у цркви Св.Николе у Гложану. Крстио га је свештеник Ђорђе Поповић који је у то време био капелан свом оцу црквеначком свештенику Гаврилу Поповићу. Кума је била Милица супруга Вулете Стојановића из Гложана. Историјски архив Јагодина-Матична књига рођених, Гложане 1875.-1883, с.8-9.

¹⁰ Миодраг Јовановић, Архитект Владимир Поповић, Саопштења XXIV, Београд с.275.

¹¹ Исто.

¹² Исто.

¹³ Миодраг Јовановић, Архитект Владимир Поповић, Саопштења XXIV, Београд, с.275.

¹⁴ Исто.

¹⁵ Оглас у Политици (Београд 24.02. 1947), М.Јовановић, наведено дело.

¹⁶ Д.живојиновић, Краљ Петар I Карађорђевић 2, Београд 1990.г ц.399.

„протомајстор“ Владимир Поповић.¹⁷ Забележено је да је у току припреме градње, у новембру 1906., краљ примио архитекту Поповића. Тај једини позив у двор може се протумачити као знак опадања одушевљења за Поповићев план.¹⁸ Име архитекте Поповића нестало је из даље судбине Опленца. После две године краљ је одлучио да се црква гради по плановима младог архитекте Косте Јовановића. Породица се сећа да је Поповић тужио краља за неиспуњење уговора, док писана грађа не пружа податке о разлозима за одустајање од већ прихваћеног, одобреног и започетог извођења нацрта. Постоји и тврђење које нема потврде, да је управо В. Поповић потписао Јовановићеве планове, пошто овај на то још није био стекао право.¹⁹

Као што се види, Владимир Поповић је у годинама пред Први светски рат приметно учествовао у архитектонском животу Београда и Србије.

Двадесет година после Опленца, за цркву у Црквенцу, вероватно је било мање условљавања, па је могао слободније да искаже своје идеје, како покушати спојити традиционално са новим материјалима и облицима који ће њима одговарати.²⁰ Црква у Црквенцу показује средњевековно наслеђе исказано кроз модерну интерпретацију. Зато ова црква није проста имитација до тада већ виђеног, већ је нова архитектонска концепција, још необичнија за трећу деценију 20. века са обзиром да је већ била наишла плина опонашања грачаничких и каленићких облика, у томе је несумњиво лепота и вредност ове цркве која просто плени поглед посматрача својим јединственим облицима и јединственим архитектонским решењима. Зато је ова црква, „Бела лепотица“, и ако дело новије историје још један драгуљ у низу цркава овога краја.

АРХИТЕКТА МОМИР КОРУНОВИЋ

Вероватно још већа вредност у архитектонском смислу јесте данашњи црквени конак у порти црквеначке цркве који је из 1940. године, а који већ на први поглед плени својом спољашњом лепотом и унутрашњом функционалношћу. Конак је дело, Момира Коруновића рођеног 1883. године у Глоговцу, једног од највећих архитеката које је Србија изнедрила. У чему се огледа његова величина покушаћемо овде да у најкраћим цртама прикажемо.

Мада корени романтичне гране српске архитектуре сежу до дубоко у 19. век, њен први прави представник је Момир Коруновић. Пре Коруновића било је романтичарских идеја, романтичарски концепираних објеката али ни једна личност пре њега није тако потпуно, без остатака, веровала у нераскидиве везе архитектуре и националне баштине, архитектуре и света маште.

Своје идеале Коруновић је изнео у аутобиографском тексту писаним руком, крупним блок словима која асоцирају на старину. „Сваки свој архитектонски рад, пише Коруновић, осим тога што сам изграђивао и изводио како сам најбоље знао умео и осећао, како су ме спремали кућа, црква школа и дужност према отаџбини и човечанству, ја сам се трудио да обучем и обрадим на свој начин, а узимајући за подлогу свега тога темељитост народног духа“.

Дело архитекте Момира Коруновића, аутентичног творца „савременог српско-византијског стила“, архитекте романтичне архитектуре и најистакнутијег „српског експресионисте у архитектури“, неоспорно је велико и од грандиозног је значаја за националну културу у ширим балканским и европским оквирима. Коруновић је градио велики број цркава у: Прилепу, Крупњу, Цељу, Љубљани, на Вису 1933, (срушена 1970), затим цркву-пирг Светог Јована Владимира у манастиру Светог Наума у Охриду, као и у Београду, цркву Свете Петке на Калемегдану 1937, Покрова Пресвете Богородице 1932.

Пред црква Коруновић је градио соколске домове и вежбаонице у Београду, Бијељини, Куманову, Јајцу, Лозници, Обреновцу, Травнику, Прокупљу.

Његовим животним делом А. Кадијевић сматра спомен-обележје на Зебрњаку код Куманова из 1937. године, посвећено кумановској битци из 1912. Ову костурницу-маузолеј обелиск-светионик висок 48,5 метара срушили су македонски националисти, док је његова обнова до данас оспоравана

¹⁷ Српске новине (Београд 28.09.1907.; Повеља за задужбину Његовог Величанства Краља Петра I у Тополи, Српске новине (Београд 28.09.1907.)

¹⁸ Д. Живојиновић, Краљ Петар I Карађорђевић 2, Београд 1990. г. с. 401, 403.

¹⁹ М. Јовановић, Оплењак, Топола 1989. г. с. 48.

²⁰ Миодраг Јовановић, Архитект Владимир Поповић, Саопштења XXIV, Београд с. 280.

јер вређа „македонски народ“. И над Коруновићевом Поштом 2, на Савском тргу код београдске железничке станице извршено је својеврсно насиље након ослобођења. Монументална и раскошна декорисана палата „испеглана је и ошишана“, до непрепознатљивих обриса за време „диктатуре пролетеријата“. Срећом сличну судбину је избегло контролно одељење Министарства пошта, данас Музеј ПТТ у Палмотићевој улици у Београду. Његово дело је и зграда ДИФ-а у Делиградској улици у Београду. Обимним и оригиналним делом, Коруновић је неоспорно једна од најзначајнијих архитектонских фигура српске културе. Домети, идеје које баштини његово дело, сами по себи могу бити довољан аргумент бриге државе за овај сегмент градитељског наслеђа.

Када су почетком четврте деценије модернисти завладали београдском архитектонском сценом Коруновић је био приморан да своју активност остварује претежно у доменима у којима модерниста нису залазили, у области спомен обележја и сакралних објеката. Његова велика тема била је црквена архитектура неоспорно везана за средњовековно наслеђе.

На жалост, као што то код нас обично и бива, пуна рехабилитација догодила се тек после његове смрти, 1969. године.

ЗАКЉУЧАК

У данашње време у коме неоспорно у архитектури владају разна копирања и опонашања без икакве мере и укуса, када се са запада сасвим некритички „увози нова мода“ без икакве контроле, што често за резултат даје накарадну „кич архитектуру“, или још горе „франкенштајн архитектуру“ у којој се спаја немогуће са немогућим, а која је само резултат опште дезорјентисаности која влада у нашем народу. У таквим условима свакако да не би било лоше вратити се неким провереним вредностима које време није прегазило и које су и данас актуелне. Пре свега потребно је да сви који могу допринесу очувању ових вредности и сачувају их од пропадања за будућа покољења, и на крају крајева, да би имали и у будућности са чим да се похвалимо пред светом коме толико стремимо.

Један од првих корака на том путу јесте залагање Црквене општине у Црквенцу да се сагради нови конак са салом и домом за свештеника после чијег завршетка ће стари конак моћи да служи за потребе културе села, било као музеј или библиотека.

ПРИЛОГ

Јереј Станиша Алексић

деда великог добротвора црквеначке цркве Петра Поповића Поп Станишића

Јереј Станиша Алексић је постао свештеник у Црквенцу негде после Кочине крајине. Родио се у неготинској Крајини а одрастао у Тропоњу, у Ресави, где су се његови доселили. Поп Станиша је узео учешћа у српским јединицама које је формирао Мустафа-паша, а током Првог и Другог српског устанка је био писар, најпре код Стевана Синђелића (све до његове погибије на Каменици 1809. године) а затим и код других старешина.²¹

Поп Станиша је по ослобођењу о свом трошку просекао крај Мораве пут дуг 200 хвати²² да би се лакше могло стићи у Миљков манастир, јер се до тада морало ићи преко брда. За пут је поп Станиша Крајинац платио 200 дуката цесарских²³, а пут је све до краја 19-ог века био познат као поп Станишин пут²⁴

Иначе, сам поп Станиша је био развијен човек, крупне главе и очију жуто–„граорастих“, густих обрва, дуге косе и широке браде. Носио је за оно време господско одело: шалваре, кратку антерију, ћурче на ћурак, кубуре и о појасу пиштољ, а о бедрима сабљу.²⁵

²¹ Архив Србије, Књажевска канцеларија-Ћупријска нахија- XXXI-155; Радослав Перовић, Прилози за историју Првог српског устанка, Београд, 1954, с.67

²² Вероватно је реч о аустријским хватовима који су имали 0,527 м па је пут значи био дугачак нешто више од 100 м тј око 105 метара. Метарске мере, Београд, (без године), с.156

²³ Код Веселића пише Милош Крајинац али је јасно да се ради о попу Станиши Крајинцу. Јосиф Веселић, Опис манастира у Србији, част II, Београд, 1867, с.118

²⁴ адослав Перовић, Прилози за историју Првог српског устанка, Београд, 1954, с.68

²⁵ Радослав Перовић, Прилози за историју Првог српског устанка, Београд, 1954, с.67-68

Премда Перовић наводи сећања како је поп Станиша умро некако одмах након Ђаконове буне 1825. године објављена архивска грађа нам казује да се то догодило 1823. године.²⁶ Наиме, Ружици жени попа Станише из Црквенца од ђурђевског пореза 1823. године издата је годишња плата од 100 гроша.²⁷ Премда се не зна тачан датум када је то било, то се вероватно догодило негде у септембру или октобру 1823. године, што је значило да је у то време Станиша већ био мртав. Са друге стране на основу једне белешке коју је исписао Филарет Петровић а коју су објавили и он и Љ. Стојановић сазнајемо да је 5/17. фебруара 1823. године свештеник Станиша Алексић још увек био жив.²⁸ Значи, да је умро између фебруара и септембра исте године. Станиша је сахрањен у Миљковом манастиру, крај левог јужног зида. Оставио је за собом два сина, Јована и Стевана. Попадија Ружица је, најмање, још десетак година примала пензију од књаза Милоша, што само по себи сведочи да је свештеник Станиша у очима кнеза Милоша био изузетно цењен. Умрла је 8/20 . априла 1837. године.²⁹

На његовој надгробној плочи постављеној споља, са јужне стране припрате манастира, уклесан је занимљив и неуобичејен натпис који овде дајемо у преводу на савремен српски језик и без скраћеница: „Исус Христос НиКа. Раб божји. Овде почива свештенојереј Станиша Алексић од села Црквенца у Ресави, био је муж у животу својем и благодатељ многим хришћанима. Био је славни намесник у Ресави и многе је задужбине начинио као конак прекрасни код манастира Миљкова и ниже манастира код Мораве преко стене пресече пут за аратлук народу који долази и болесним и здравим а себи за душу и своје роду...” и овде се текст прекида.

Од јереја Станише је сачувано и једно писмо у Архиву Србије, од 23.јула/4. августа 1821. г,³⁰ у коме се он правда књазу Милошу од оптужби да тиранише народ. У писму нема занимљивих историјских чињеница, јер се поп Станиша само уопштено позива на своје заслуге за народ, без конкретних чињеница. Међутим, писмо показује да је поп Станиша био прилично писмен човек, мада су му и језик и правопис, чак и за оно време прилично архаични (али је, зато, имао читак рукопис).³¹

²⁶ Радослав Перовић, Прилози за историју Првог српског устанка, Београд, 1954, с.68

²⁷ Мита Петровић, Финансије и установе обновљене Србије до 1842. књ. II, Београд, 1898. г, с. 300

²⁸ Љуб. Стојановић, Стари српски записи и натписи књига II, Београд, 1903. г, бр.4028

²⁹ Историјски архив Јагодине, Матична књига умрлих Гложане 1837-1852, с.1

³⁰ Нисмо сигурни да ли писмо није датирано 23.јуна/5. јула 1821. године, јер се тешко разазнаје да ли је у питању јуни или јули месец.

³¹ АС-КК-XXXI-155. Писмо Станише Алексића књазу Милошу од 23.јула (или јуна) 1821. године писано у Црквенцу. Интересантно је да се у овом писму потписао као Станиша Алексијевић.

Dragan Nikolić

Parson, Priest of Crkvenac

Summary

TWO JEWELS OF THE MODERN ARCHITECTURE IN RESAVA.

In this article the author points on two exceptionally beautiful objects of the church, devoted to the Rising of Virgin, located in the village of Crkvenac, 3 km. away from the town of Despotovac. The mentioned church had been projected by two of the most significant serbian architects in modern history—Vladimir Popović and Momir Korunović, and built in the period between the two world wars. The paper presenting, as a first, the basic importance of the Resava area for developing of the spiritual and religious life in Serbia, since the Middle Ages, as well as the short history of the efforts for constructing and establishing the temple in Crkvenac. The author is also presenting relatively detailed biographies of both mentioned architectes.